

Περιήγηση

Η πόλη της Δράμας μπορεί να διεκδικήσει πολλούς χαρακτηρισμούς: Υδάτινη πολιτεία, για τα αστείρευτα νερά της. Πολιτεία του καπνού, για το Άρωμα Ταμπάκου που πλανιέται ακόμη στις παλιές της καπναποθήκες. Χώρα του Διόνυσου, για τα περίφημα κρασιά της, αλλά και «Πόλη του Σινεμά» για το περίφημο «Διεθνές Φεστιβάλ Ταινιών Μικρού Μήκους.» Η Δράμα δεν προκαλεί θόρυβο με τα επιτεύγματά της αλλά δημιουργεί διαχρονικούς φίλους με την διακριτική παρουσία της στις εσχατιές του ελληνικού βορρά.

Δράμα

Υδάτινη Πολιτεία

ΚΕΙΜΕΝΟ: Θεόφιλος Μπασγιουράκης
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ: Άννα Καλαϊτζή

Πρωτογνώρισα την πόλη της Δράμας κάπου στα μέσα της δεκαετίας του '50. Ήταν τότε που, φορώντας κοστά παντελονάκια ακόμα, συμμετείχα κι εγώ στο «εκστρατευτικό σώμα» των εκατοντάδων φιλάθλων του -κοσμαγάπητου τότε - **Ηρακλή Καβάλας**. Που πραγματοποιούσαν την κυριακάτικη «απόβασή» τους στην γειτονική - ποδοσφαιρικά ανταγωνιστική πόλη - με σκοπό να αλώσουν το «κάστρο» της θρυλικής **Δόξας Δράμας**. Ο δεύτερος σταθμός της γνωριμίας μου με την Δράμα ήταν το 1962. Γυμνασιόπαις πια, με κοστούμι και γραβάτα, είχα παρευρεθεί με τους γονείς μου - μετά από τιμητική πρόσκλη-

ση του Rotary Δράμας - στην τελετή αποκαλυπτηρίων της προτομής του αιώνηστου θείου της μητέρας μου **Θεόφιλου Αθανασιάδη**, Δημάρχου Δράμας μεταξύ **1923-1924**, το όνομα του οποίου φέρω με μεγάλη υπερηφάνεια και τιμή.

Στα χρόνια που ακολούθησαν, η Δράμα διατηρούσε μια μόνιμη πρωτοκαθεδρία μεταξύ των αγαπημένων μου προορισμών: άλλοτε ως βάση για τις περιηγήσεις μου στα γύρω ορεινά και άλλοτε ως ζεστή φωλιά, για ανθρώπινες στιγμές με φίλους αγαπητούς.

Σήμερα, τόσα χρόνια μετά την πρώτη γνωριμία, επιχειρώ να προσεγγίσω την πόλη της Δράμας με μια ματιά πιο σφαιρική, πιο διεισδυτική.

Η πάλαι ποτέ πολυώροφη Καπναποθήκη (αρχικά του οίκου Σπήρερ και στην συνέχεια της Αυστροελληνικής Α.Ε). Ήδη από τον Ιούνιο του 2016 αποτελεί το επιβλητικό Ξενοδοχείο πολυτελείας HYDRAMA GRAND HOTEL, το νέο τοπόσημο των φημισμένων πηγών της Αγίας Βαρβάρας. Η διαμονή στις εγκαταστάσεις του συνιστά μια αλησμόνητη εμπειρία.

Η Υδάτινη γοητεία

Αναρίθμητες φυσαλίδες αναβλύζουν από τις μυστικές κρύπτες τους στον πυθμένα της λίμνης. Παρακολουθούμε γοητευμένοι την αλυσίδα των διάφανων φυσαλίδων, του κρυστάλλινου νερού. Είναι μια αέναη ανανέωση των κυττάρων της φύσης, όλες τις ώρες της μέρας, αιώνες τώρα. Βρισκόμαστε στις θρυλικές πηγές της **Αγίας Βαρβάρας**. Που έχουν προικίσει την πόλη της Δράμας μ'ένα φυσικό περιβάλλον μοναδικό.

Πίνουμε τον καφέ μας στην δροσερή σκιά, με το τραπέζάκι μας πάνω απ'το νερό. Ξεκούραστα μονοπάτια ελίσσονται ανάμεσα από δέντρα, θάμνους και λαίμαργους κισσούς, περνάνε δίπλα από τις όχθες της λίμνης, παρακολουθούν την πειθαρχημένη διαδρομή των μικρορρεμάτων και ρυακιών με τα ολοκάθαρα νερά. Είναι νερά γοργοκίνητα, που φλυαρούν ασταμάτητα αλλά χαϊδεύουν τόσο ευχάριστα τ'αυτιά μας.

Στην ήρεμη επιφάνεια της λίμνης παιχνιδίζουν οι αντανάκλασεις από τις πανύψηλες λεύκες, τα αιωνόβια πλατάνια και τις ιτιές. Στα νερά της αντικρινής όχθης μάς γνώφει το αντεστραμμένο, συμμετρικό είδωλο ενός κτιρίου. Είναι το επιβλητικό **Hydrama Grand Hotel**. Από το φετινό καλοκαίρι, συνιστά το κορυφαίο ξενοδοχείο της Δράμας και ένα από τα εμβληματικότερα ιστορικά ξενοδοχεία της Ελλάδας. Στεγάζεται στην - πάλαι ποτέ - εντυπωσιακή για το μέγεθός της πενταώροφη καπναποθήκη δημιουργημένη - το 1924 - του φημισμένου Αυστριακού - αρχιτέκτονα **Josef Von Vilas**.

Εκεί γινόταν επί μισό αιώνα η επεξεργασία του καπνού. Αρχικά από τον καπνεμπορικό οίκο **Spiereer** και στη συνέχεια από την «**Αυστροελληνική Εταιρεία Καπνού Α.Ε.**». Μετά το 1974, με την γενική παρακαμή του καπνού στην ευρύτερη περιοχή, το αγέρωχο κτίσμα με την λαμπρή βιομηχανική αρχιτεκτονική, είχε αρχίσει να υποτάσσεται στον πανδαμάτορα χρόνο. Την παρακμή του επέτεινε η άκαρδη πινακίδα «**ΠΩΛΕΙΤΑΙ**», που άφηνε αδιάφορους τους πάντες. Όχι όμως και τον **Μανώλη Λεδάκη**. Ο διορατικός Κρητικός επιχειρηματίας βρέθηκε τυχερά το **2004** στην Αγία Βαρβάρα. Εκεί αντίκρισε τον κατοπτρισμό του γιγάντιου οικοδομήματος στα νερά της λίμνης. Άφησε την φαντασία του να οραματισθεί ποιά θα μπορούσε να ήταν η μετεξέλιξή του στο μέλλον και πήρε την απόφαση για την απόκτηση και μεταμόρφωση του κτιρίου...

Η Δράμα στον χάρτη

Στις βόρειες εσχατιές του ελλαδικού χώρου και σε απόσταση αναπνοής από τα σύνορα με την Βουλγαρία βρίσκεται η ακριτική πόλη της Δράμας. Είναι χτισμένη στις νότιες υπώρειες του Φαλακρού όρους, σε υψόμετρο από **95** ως **135** μέτρα. Το ευρύτατο λεκανοπέδιό της είναι περικλεισμένο από ορεινούς όγκους. Στα βόρεια ορθώνεται το πολυσχιδές ανάγλυφο του **Φαλακρού** Όρους, που με ύψος **2232** μέτρων είναι το βουνό σύμβολο της Δράμας. ⁽¹⁾ Δυτικότερα αναπτύσσεται το χαμηλότερο **Μενοίκιο** Όρος, στα **1963** μέτρα. Στα ανατολικά εκτείνονται οι πευκοδασωμένες πτυχώσεις των βουνών της **Λεκάνης**. Το ορεινό καρρέ συμπληρώνει στα νότια το, θρυλικό από την αρχαιότητα, Όρος **Παγγαίο**, στα **1956** μέτρα.

Το Παγγαίο, καθώς και η διπλανή, χαμηλότερη οροσειρά του **Συμβόλου**, ευθύνονται για την ανυπαρξία εξόδου του δραμινού λεκανοπεδίου προς τον Κόλπο της Καβάλας. Αυτή η περικλειστή λεκάνη, χωρίς την ευεργετική επίδραση της θάλασσας, έχει κλίμα περισσότερο ηπειρωτικό παρά μεσογειακό, με ξηρό και θερμό καλοκαίρι, ενώ οι χειμώνες είναι ψυχροί και βροχεροί. Η υγρασία είναι, βέβαια, μεγάλη και μάλιστα η γειννίαση κάποτε με εκτεταμένα έλη μετέτρεπε το κλίμα σε νοσηρό.

Η Αγία Βαρβάρα της Δράμας

«Νερά που τρέχουν ακατάπαυστα. Νερά που δροσίζουν τα μάτια και την ψυχή μας μέσα από τα ποταμάκια, τα ρυάκια και τις αναβλύζουσες ψυχές. Υδρεύουσα ζωή».

«Μια πόλη όπου θα βρεις άφθονο το υλικό των ονείρων, το νερό, που ρέει στις υπόγειες αρτηρίες της, σχηματίζει υπέροχα κανάλια, μια φανταστική υπόγεια Βενετία, που μέλει να ανακαλυφθεί από τις μέλλουσες γενιές». Είναι μερικές φράσεις από την λυρική πένα

κάποιων ανθρώπων προς την γενέτειρά τους, τη Δράμα. Ενός τόπου που είναι ταξίδι μαζί και προορισμός. Ποια είναι όμως η Αγία Βαρβάρα της Δράμας;

Το κύριο χαρακτηριστικό που συνιστά την υδάτινη φυσιогνωμία της πόλης της Δράμας είναι η παρουσία των άφθονων πηγών. Αναφέρει σχετικά ο Μ. Χατζή Καλός: *«Μετά περιεργείας μου παρατήρησα ότι η πόλη Δράμα είναι εκτισμένη, ούτως ειπείν, επί των υδάτων. Όπου και αν στρέψητε τα βλέμματά σας εντός της πόλεως, εις τας γωνίας και τας οδούς, εντός των οικιών, παρατηρείτε πανταχόθεν αναβρύοντα ύδατα, μάλιστα δε, όταν ο χειμών συμπέση να είναι βροχερός, βλέπετε την πόλην της Δράμας καθ' όλην την διάρκειαν των τεσσάρων εποχών να μεταβάλλεται εις μίαν μεγάλην πηγήν».* ⁽²⁾

Ο Cousinery από την πλευρά του σημειώνει ότι *«κάτω από την πόλη ξεπηδούν από παντού νερά, που οι κάτοικοι τα εκμεταλλεύονται για την βαφική και την βυρσοδεψία».*

Ο Ν. Σχινιάς, εξάλλου παρατηρεί: *«Παρά το μεσημβρινόν της πόλεως άκρον και κατά την θέσιν Τσάγια αναβρύουσιν άφθονα ύδατα».* ⁽³⁾

Αν θέλαμε να ομαδοποιήσουμε τις πηγές και τα ρέματα θα διακρίναμε τρία σύνολα: τις πηγές και το ρέμα της **Αγίας Βαρβάρας**, που βρίσκονται μέσα στην πόλη της Δράμας, τον ξεροχειμάρο **«Τσάι»**, που είναι σήμερα επικαλυμμένος και αποτελεί την οδό Κέννεντυ - 19ης Μαΐου και το ρέμα **Καλλιφύτου**, στην ανατολική είσοδο της πόλης. Όλα τα ρέματα συνενώνονται στα νότια της πόλης και απολήγουν στον **Αγγίτη** ποταμό, που με την σειρά του ενισχύει τη ροή του **Στρυμώνα** ποταμού.

Σύμφωνα με την **Μαίρη Ανανιάδου - Τζημοπούλου** ⁽⁴⁾, «οι πηγές της Αγίας Βαρβάρας, στο κέντρο της πόλης της Δράμας, είναι μια μοναδική περίπτωση φυσικής περιοχής ιδιαίτερης ομορφιάς, αφομοιωμένης στον αστικό ιστό. Φαλιότερα η τοποθεσία, στα όρια της πόλης, ήταν τόπος διασκέδασης και

1. Εκτεταμένο άρθρο για το Φαλακρό στο Ελληνικό Πανόραμα, τεύχος 15, χειμώνας 1999.

2. «Εντυπώσεις εκ της ιεράς Μακεδονίας και Θράκης», Αθήναι 1909.

3. Σχινιάς Ν., «Οδοπορικά σημειώσεις Μακεδονίας Ηπείρου», Αθήνα 1886

4. Αρχιτέκτων τοπίου, καθηγήτρια τμήματος Αρχιτεκτονικής Α.Π.Θ.

Είναι ασύγκριτη η ειδυλλιακότητα και η ομορφιά των πηγών της Αγίας Βαρβάρας. Δίκαια είναι ο πιο δημοφιλής και επιθυμητός χώρος της Δράμας για ντόπιους και επισκέπτες.

Πανέμορφοι, ξεκούραστοι πεζοδρόμοι διατρέχουν τα 60 στρέμματα της Αγίας Βαρβάρας, ανάμεσα από πανύψηλα δέντρα και κρυστάλλινα νερά. Παρόμοιο μονοδικό συνδυασμό φυσικού και τεχνητού άλσους στο κέντρο του οικοδομικού ιστού, δεν διαθέτει καμιά άλλη πόλη στην Ελλάδα.

αναψυχής που πολύ αγάπησαν οι Δραμινοί, οι οποίοι, αφ' ότου περιέπεσε σε μακρά υποβάθμιση και εγκατάλειψη, οραματίζονταν την ανάκτησή της. Τελικά, το πάρκο της Αγίας Βαρβάρας ξαναζωντάνεψε την δεκαετία του **1980**, μετά την διαμόρφωση και ανάπλαση του χώρου από το **Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης**.

Τα **60** στρέμματα, από τα **80** που καλύπτει η διαμορφωμένη περιοχή, είναι τυπικός υγρότοπος, με αβαθείς λίμνες, πηγαία αναβλύζοντα νερά και πολυδιακλαδιζόμενα ταχύρροα ρυάκια, που καταλήγουν νότια στον Αγγίτη ποταμό. Η περιοχή συγκινούσε πάντοτε τους περιηγητές που, ήδη από τα μέσα του 17ου αιώνα, την χαρακτήριζαν ως «παραδείσιο τόπο». Την μεγαλύτερη ακμή της γνώρισε στα χρόνια του μεσοπολέμου.

Στενά συνυφασμένη με την κοινωνική ζωή της πόλης η Αγία Βαρβάρα έσφυζε από εξοχικά κέντρα και «υδροφιλή καφενεία», όπου ο αστικός πληθυσμός της Δράμας απολάμ-

βανε χοροεσπερίδες, με ζωντανή μουσική και με μερικά από τα μεγαλύτερα ονόματα του ελληνικού πενταγράμμου. Απαραίτητο στοιχείο της διασκέδασης αποτελούσε και η βαρκάδα στα κρυστάλλινα νερά. Πολύ γραφικό ήταν και το έθιμο του εορτασμού των Φώτων, με τους καρβαλάρηδες στα νερά της λίμνης, ένα έθιμο που δεν άντεξε στο πέρασμα του χρόνου. Εξίσου ξεχωριστή μέρα για την περιοχή είναι και η παραμονή της πολιούχου της Δράμας, της Αγίας Βαρβάρας, στις **4 Δεκεμβρίου**. Είναι η μέρα, που εκατοντάδες παιδιά αφήνουν τα καραβάκια τους φωταγωγημένα στα ήρεμα νερά της λίμνης, ακριβώς μπροστά από την ομώνυμη εκκλησούλα, δημιουργώντας στο σούρουπο της μέρας ένα θέαμα μοναδικό».

Μετά την ανάπλασή τους οι πηγές της Αγίας Βαρβάρας τροφοδότησαν επιστημονικές εργασίες, δημοσιεύσεις και βιβλία, παρουσιάστηκαν σε συνέδρια και εκθέσεις. Κυρίως όμως δόθηκαν στους κατοίκους της πόλης

Νυχτερινή εικόνα Αγίας Βαρβάρας.
Αληθινός Νεραϊδότοπος.

και στους πολυαριθμους επισκεπτες, που απολαμβανουν καθημερινα ενα προνομιο, που δεν διαθετει καμια αλλη πολη στην Ελλαδα.

Κοντα στο πασιγνωστο, «υδροχαρες» εστιατοριο «**Νησακι**», θαυμαζουμε το αιωνοβιο πλαταμι με τον ογκωδεστατο κορμω. Πολυ γρηγορα φτανουμε στον **Δημοτικο Κηπο**, που χαριζει στους επισκεπτες του ηρεμια, χαλαρωση και δροσια. Περιδιαβαινουμε στα ξεκουραστα δρομακια, σκιασμενα γενναιοδωρα απο πανυψηλες λευκες και πολυκλαδα πλατανια. Εδω πραγματοποιουνται ολο τονχρονο ποικιλες εκδηλωσεις: τα «**Ανθεςτηρια**» την ανοιξη, τα «**Ελευθερια**»⁽⁵⁾ μεταξυ Ιουνιου - Ιουλιου, τα «**Dramaica**», Φεστιβαλ Μουσικης στο πρωτο δεκαημερο του Αυγουστου, η διασημη ανα το πανελληνιο «**Ονειρουπολη**» την περιοδο των Χριστουγεννων και βεβαια η καθιερωμενη, καθε Πεμπτη, μερα της «**Λαικης**», του μεγαλου γραφικου παζαριου.

---

5. Τα «Ελευθερια» ειναι πολυημερες γιορτες αφιερωμενες στην απελευθερωση, στις 1 Ιουλιου 1913, της πολης της Δραμας.

Ποικίλες όψεις του πανέμορφου υγρότοπου της Αγίας Βαρβάρας.

Σε κάποιο σημείο, δεσπόζει με τον γιγάντιο όγκο του κορμού του ένα πλατάνι ηλικίας πολλών αιώνων, το γηραιότερο της περιοχής.

Ξύλινο γεφυράκι, παλιός νερόμυλος στο βάθος και μικροί αφρισμένοι καταρράχτες με αέναη ροή. Ξεκινώντας από τον ορεινό όγκο του Φαλακρού, το νερό της βροχής διαβρώνει τα ασβεστολιθικά πετρώματα, βρίσκει διόδους ανάμεσά τους και καταλήγει στις χαμηλότερες περιοχές σχηματίζοντας πηγές, όπως της Αγίας Βαρβάρας.

Ένας αιώνας «Άρωμα Ταμπάκου» (1840 - 1940)

Η παραγωγή καπνού στην Δράμα είναι γνωστή τουλάχιστον από τον 18ο αιώνα. Τα ασβεστολιθικά εδάφη της Δράμας, με την πηλώδη σύσταση και τον ερυθρωπό - κυρίως - χρωματισμό, ευνοούν την καλλιέργεια του καπνού. Ενός καπνού με λεπτό φύλλο και έντονο φυσικό άρωμα, που γίνεται γνωστός και περιζήτητος στην Ευρώπη. Έτσι, οι ανώτερες ποικιλίες του δραμινού καπνού, των «μπασιμάδων» και των «μπασι μπαγλί» προσελκύουν βρετανικές επιχειρήσεις καθώς και τα μονοπώλια της Γαλλίας και Αυστρίας.

Μια εποχή συνολικής ευμάρειας αρχίζει για την πόλη της Δράμας και την ευρύτερή της περιοχή. Σ' αυτή την χρυσή εποχή, τον «χρυσούν αιώνα» του καπνού στη Δράμα. (1840 - 1940) είναι αφιερωμένη η πολυμεσική διαδρομή «**ΑΡΩΜΑ ΤΑΜΠΑΚΟΥ**». Μια διαδρομή που περιέρχεται **10** επιλεγμένα σημεία στο ιστορικό κέντρο της Δράμας. Η πρωτοποριακή αυτή εφαρμογή εντάσσεται στο έργο «**Alector**», που χρηματοδοτείται από το **Διασυνοριακό Πρόγραμμα Μαύρης Θάλασσας 2007-2013**. Ο **Alector** εισάγει μια νέα πολιτιστική υποδομή με σκοπό την επικοινωνία με το κοινό στους χώρους πολιτιστικής κληρονομιάς. Το **SCRIPTORAMA** είναι ένα Ανοιχτό Μουσείο που λειτουργεί σε επτά χώρες: **Ελλάδα, Ρουμανία, Βουλγαρία, Μολδαβία, Γεωργία, Ουκρανία και Τουρκία**. Περιλαμβάνει μία κινητή έκθεση με 90 μνημεία που είναι αδιάλειπτα προσβάσιμη στο κοινό με κώδικες άμεσης απόκρισης (QRC).

Η διαδρομή σχεδιάστηκε με

σκοπό να αφηγηθεί την ιστορία της πόλης ως κέντρο επεξεργασίας και εξαγωγής των περίφημων ανατολικών καπνών, τη μετάβαση από τον οθωμανικό ζυγό στο ελεύθερο κράτος, την άνοδο της αστικής τάξης, το καπνεργατικό κίνημα και τον εξευρωπαϊσμό της πόλης στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Το πιλοτικό έργο στοχεύει στην ενίσχυση της τοπικής ταυτότητας και του πολιτιστικού τουρισμού. Εκτείνεται σε τρεις κύριες ιστορικές περιόδους.

1840-1913

Ο καπνός της Δράμας, με το λεπτό φύλλο και το έντονο φυσικό άρωμα είναι περιζήτητος. Η διεθνής ζήτηση προκαλεί αύξηση της παραγωγής και της εμπορικής κίνησης. Έλληνες και Εβραίοι έμποροι εγκαθίστανται στη Δράμα. Στο διπλανό λιμάνι της Καβάλας φορτώνονται οι ακριβότερες ποικιλίες. Οι αγοραστές παρακάμπτουν τους Δραμινούς παραγωγούς και απευθύνονται στους οίκους Αλλατίνι, Φερνάντεζ, Μισραχί και στους Έλληνες καπνεμπόρους. Το οθωμανικό μονοπώλιο

Εικόνες από το καπνικό παρελθόν της Δράμας. Η καπναποθήκη του Σπήρερ και καπνεργάτριες απασχολημένες με την διαλογή φύλλων καπνού.

καπνού το 1883, και οι εταιρείες Commercial Company of Salonica Ltd και Oriental Tobacco Trading Co., σε Θεσσαλονίκη και Καβάλα, σηματοδοτούν την άνοδο του εξαγωγικού καπνεμπορίου.

1912-1922

Λόγω της απαραίτητης για τον καπνό υγρασίας, πολύωροφες καπναποθήκες χτίζονται γύρω από τις πηγές της Αγίας Βαρβάρας, με τους αστούς κατοίκους να δυσανασχετούν. Ενισχύεται η τάξη καπνεργατών και καπνεμπόρων, οι τράπεζες κάνουν χρυσές δουλειές καλύπτοντας με κεφάλαια εμπόρους και παραγωγούς. Η νέα πολεοδομία και αρχιτεκτονική της Δράμας απηχεί την οικονομική άνθιση και το νέο ευρωπαϊκό πρόσωπο της πόλης: πολύωροφες καπναποθήκες, νερόμυλοι, πολυτελείς επαύλεις, σχολεία, θέατρα, δημόσια κτίρια, τράπεζες. Οι Βαλκανικοί πόλεμοι (1912-1913), ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, η επάνοδος της Ανατολικής Μακεδονίας στην Ελλάδα το 1913, οι βουλγαρικές κατοχές (1912-1913 και 1916-1918) αναστατώνουν την αγορά των ανατολικών καπνών. Ο διεθνής ανταγωνισμός με την αύξηση της παγκόσμιας παραγωγής και ο περιφερειακός ανταγωνισμός με τη μείωση του κόστους επεξεργασίας οδηγούν στην ανάμιξη των ανατολικών καπνών με φθηνότερες ποικιλίες: εμφανίζεται το American blend.

1922-1940

Η Μικρασιατική καταστροφή με την εγκατάσταση στη Δράμα χιλιάδων Ελλήνων προσφύγων (1922), η αναχώρηση των έμπειρων μουσουλμάνων παραγωγών, η επίταξη των καπναποθηκών για την στέγαση των προσφύγων, προκαλούν νέα αναστάτωση στην αγορά του καπνού με τους εργοδότες να μειώνουν δραστικά τα ημερομίσθια. Μετά το 1924 στις 45 καπναποθήκες της Δράμας εργάζονται 4.500 καπνεργάτες. Ακολουθεί το οικονομικό κραχ του 1929 στην Αμερική που κλονίζει το καπνεμπόριο. Το 1936 την Ελλάδα σαρώνει απεργιακό κύμα με τους καπνεργάτες ως πιο οργανωμένο κίνημα. Η

απεργία της 9^{ης} Μαΐου τελειώνει με έντεκα νεκρούς και πλήθος τραυματιών. Ο **Γιάννης Ρίτσος** μας κληροδοτεί τον «**Επιτάφιο**». Με τη συνήθεια του καπνίσματος διαδεδομένη σε όλα τα κοινωνικά στρώματα σε Ευρώπη και Αμερική, το καπνεμπόριο μεσουραίνει έως τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, με τη ναζιστική Γερμανία να απορροφά τεράστιες ποσότητες ανατολικών καπνών.

Καπνεργάτες και καπνεργάτριες με γελαστά πρόσωπα σε στιγμές ανάπαυλας της δουλειάς.

Τα 10 επιλεγμένα σημεία στο ιστορικό κέντρο της Δράμας από το έργο «Alector» της Αναπτυξιακής Δράμας

1 Καπναποθήκη και Αρχοντικό Αναστασιάδη | 1875

Η παραγωγή άριστης ποιότητας ανατολικών καπνών οφείλεται στις εδαφολογικές και κλιματολογικές συνθήκες της περιοχής, αλλά και στην αγροτική ειδικευση που αποκτούν οι καλλιεργητές. Την ώθηση στο εξαγωγικό εμπόριο δίνει η ξένη ζήτηση, με τον Αμερικανικό εμφύλιο να εκτινάσσει στα ύψη τη ζήτηση: το 1873 η Δράμα εξάγει από την Καβάλα 2 τόνους καπνού. Με την ολοένα αυξανόμενη ζήτηση, από είδος πολυτελείας ο ανατολικός καπνός αρχίζει να αναμιγνύεται με άλλες ποικιλίες. Ο καπνός εξάγεται στη Γερμανία, Ρωσία, Ιταλία, Αυστρία, Αγγλία, πριγκιπάτα του Δούναβη και Αμερική. Με την άνθηση της επεξεργασίας του καπνού, ένας μεγάλος αριθμός καπναποθηκών ανοικοδομείται στην περιοχή της Αγίας

Βαρβάρας. Η επιλογή της περιοχής αυτής για την ανέγερση των καπναποθηκών είναι σκόπιμη. Η υγρασία που υπάρχει, λόγω των φυσικών πηγών δίπλα στις καπναποθήκες, ήταν αναγκαία προϋπόθεση για τη φύλαξη και την επεξεργασία των φύλλων του καπνού. Η εγκατάσταση των καπναποθηκών σε μια περιοχή όπου βρίσκονται κυρίως κήποι και μπαξέδες δεν έγινε δεκτή αδιαμαρτύρητα από τους κατοίκους της πόλης και ιδιαίτερα εκείνους που τα σπίτια τους ήταν γειτονικά με τα καινούργια πολυώροφα κτίρια, τους «ουρανοξύστες».

Η ανάπτυξη αυτή είχε ως αποτέλεσμα το 1874 να χτιστεί η πρώτη καπναποθήκη στην περιοχή των πηγών της Αγίας Βαρβάρας, αυτή του Ιωάννη Αναστασιάδη. Είναι διώροφη, 250 τ.μ. περίπου με δίρριχτη, κεραμοσκεπή στέγη. Στη βόρεια πλευρά εφάπτεται με την μεγαλόπρεπη πέτρινη κατοικία του ιδιοκτήτη.

2 Σιδηροδρομικός Σταθμός | 1895

Γεγονός αποφασιστικής σημασίας για την εξέλιξη της Δράμας αποτέλεσε η άφιξη του σιδηροδρόμου. Αναβαθμίζει τη ζωή των κατοίκων, φέρνοντας εγγύτερα την Κωνσταντινούπολη και τη Θεσσαλονίκη με τον ενδιάμεσο επαρχιακό χώρο. Ο σταθμός της Δράμας είναι η ναυαρχίδα των σιδηροδρομικών σταθμών της εταιρίας Jonction Salonique - Constantinople. Κατασκευάστηκε το **1895** με συμμετοχή στην Εταιρία της Οθωμανικής Αυτοκρατορικής Τράπεζας (Banque Imperiale Ottomane), βελγικών και γαλλικών οίκων. Το 1896 η εταιρεία εγκαινίασε τη γραμμή, συνδέοντας έτσι τη Θεσσαλονίκη με το Δεδε Αγάτς (Αλεξανδρούπολη) και κατ' επέκταση με την Κωνσταντινούπολη.

Ο Αυστριακός αρχιτέκτονας Konrad von Vilas (1866-1924), που διαμορφώνει το ευρωπαϊκό πρόσωπο της Δράμας, μετακινείται το 1894 από την Κωνσταντινούπολη στη Δράμα για την κατασκευή της ενωτικής γραμμής,

μήκους **415** χλμ. Μία δεκαετία αργότερα, Άγγλοι, Γάλλοι, Γερμανοί, Ρώσοι και προπάτων Έλληνες είναι το επιβατικό κοινό του πολυτελούς αυτού μέσου που μεταφέρει και την αλληλογραφία του ταχυδρομείου. Ο σταθμός είναι εναρμονισμένος με την επικρατούσα τάση της αρχιτεκτονικής στην Ευρώπη σύμφωνα με την αισθητική των Γάλλων αρχιτεκτόνων. Η επίσημη εξαγορά από το ελληνικό δημόσιο των δικτύων που περιήλθαν στην κατοχή του, μετά την απελευθέρωση του βορειοελλαδικού χώρου, πραγματοποιήθηκε ως το 1925 και οι εγκαταστάσεις του περιλαμβάνουν αποθήκες, μηχανοστάσιο, περιστροφική πλάκα, υδατόπυργο και διάφορα άλλα κτίσματα, τα οποία διασώζονται μέχρι σήμερα στην αρχική τους μορφή. Αργότερα με την βουλγαρική κατοχή περνά στα χέρια των Βουλγάρων, οι οποίοι και τον παραδίδουν στο Ελληνικό κράτος το 1944 σε κακή κατάσταση. Ο σιδηρόδρομος, στα χρόνια που ακολουθούν, αποτελεί σημαντικό μέσο μεταφοράς ανθρώπων και εμπορευμάτων.

3 Καπναποθήκη Πορτοκάλογλου | 1904.

Η οικονομική άνθηση που δημιουργεί το καπνεμπόριο οδηγεί σε οικοδομική ανάπτυξη και δημιουργία νέων τύπων κτιρίων. Οι πολυώροφες καπναποθήκες με τα ενσωματωμένα κτίρια γραφείων είναι το νέο αρχιτεκτονικό μόρφωμα. Το **1904** ο **Μάρκος Α. Πορτοκάλογλου** από τα Κοτύωρα του Πόντου χτίζει την καπναποθήκη στην οδό Περδίκκα 10 και Δωδεκανήσου. Αρχιτέκτονας είναι ο Αυστριακός Von Villas, που έχει εγκατασταθεί στη Δράμα από το 1894 ως μηχανικός της Γαλλικής Εταιρείας Σιδηροδρόμων, ενώ αργότερα εργάζεται ως μηχανικός στο

Δήμο Δράμας.

Η Καπναποθήκη Πορτοκάλογλου είναι ένα από τα επιβλητικότερα κτίρια της εποχής και από τα σημαντικότερα δείγματα βιομηχανικής αρχιτεκτονικής. Η μορφολογία των όψεων έχει εμφανείς ευρωπαϊκές επιδράσεις με στοιχεία «Art Nouveau». Η χρήση κεραμιδοκόκκινων πλίνθων στα τοξωτά ανώφλια των ανοιγμάτων και οι οριζόντιες ταινίες που διαχωρίζουν τους ορόφους, δημιουργούν ένα εντυπωσιακό αποτέλεσμα. Το 1931 ο Πορτοκάλογλου νοικιάζει την καπναποθήκη στα ξαδέλφια του **Νικόλαο** και **Κωνσταντίνο Μοσκώφ**. Κατά τη βουλγαρική κατοχή (1941-1944) η καπναποθήκη κατασχέθηκε από τους κατακτητές. Οι Μοσκώφ είναι οι μόνοι που αποζημιώνουν τους εργάτες τους.

4 Εκπαιδευτήρια της Ορθοδόξου Κοινότητας Δράμας | 1909

Τα Εκπαιδευτήρια της Ελληνικής Ορθόδοξης Κοινότητας χτίζονται το **1908** από τον μητροπολίτη **Χρυσόστομο** με την οικονομική υποστήριξη των κατοίκων της Δράμας και της οικογένειας του **Παύλου Μελά**, για να καλύψουν τις ανάγκες των χριστιανών της Δράμας σε αίθουσες διδασκαλίας. Η θέση του στην πόλη και η επιβλητικότητα του κτιρίου αντικατοπτρίζουν την αξία που αποδίδεται στην εκπαίδευση ως κοινωνική αξία και διαφοροποίηση του ελληνικού στοιχείου από το οθωμανικό και το Βουλγαρικό.

Ο μηχανικός **Γ. Κατζημιχαήλ** από την Αθήνα δημιουργεί το αντιπροσωπευτικό δείγμα σχολικού κτιρίου με νεοκλασικά στοιχεία: ένα διώροφο λιθόκτιστο κτίριο, **σχήματος Π**, όπως το υπαγόρευε η Ελληνική αρχιτεκτονική παράδοση, αλλά και οι απαιτήσεις για φως, ήλιο και αερισμό.

Λειτουργεί ως αρρυναγωγείο και παρθενγωγείο όπου σύμφωνα με την αυστηρότητα της εποχής, δεν υπάρχει επικοινωνία μεταξύ των δύο ορόφων και των τάξεων. Οι αίθουσες αντιστοιχούν στη νέα παιδαγωγική αντίληψη με ορθογώνιο σχήμα και μεγάλο μήκος-πλάτος, ευάερες και ευήλιες.

Τα Εκπαιδευτήρια είναι το ιστορικό μνημείο της πόλης στο οποίο καλλιεργήθηκε η Ελληνική παιδεία τα τελευταία χρόνια της τουρκοκρατίας.

5 Καπναποθήκη Πρωτόπαπα | 1912.

Ο καπνός είναι το βασικό εξαγωγικό προϊόν που δίνει ζωή στη Μακεδονία και τη Θράκη. Μετά το 1922 αποτελεί διέξοδο στην ανεργία για χιλιάδες πρόσφυγες Έλληνες στη Βόρειο Ελλάδα. Οι καπνεργάτες είναι η κυρίαρχη εργατική δύναμη του Ελληνικού εργατικού δυναμικού στην διάρκεια του μεσοπολέμου. Το 1908 οι καπνεργάτες οργανώνονται σε σωματείο με την επωνυμία «**Ευδαιμονία**». Το σωματείο έχει 4.000 μέλη, Χριστιανούς, Τούρκους και Εβραίους. Το 1922 η Αικατερίνη και ο Αλέξανδρος Μιχαηλίδης από τη Θεσσαλονίκη αγοράζουν την καπναποθήκη με σκοπό την επεξεργασία καπνού. Μετά την άφιξη των προσφύγων το 1922 το καπνικό ζήτημα είχε ιδιαίτερη κοινωνική ένταση και συγκρούσεις, όπου οι καπνέμποροι φάνηκαν αποφασισμένοι να μειώσουν το κόστος επεξεργασίας αλλά

και να επιβάλουν νέες εργασιακές σχέσεις. Η κρατική εξουσία ήταν σαφώς με το μέρος των καπνεμπόρων.

Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος επιβάλλει τους οικονομικούς όρους και προτιμήσεις των αγορών, ώστε να περιορισθεί στο ελάχιστο το κόστος επεξεργασίας των καπνών. Καθιερώνεται η ανάμεικτη χωρική επεξεργασία των καπνών, χωρίς διάκριση ποιοτικών κατηγοριών, η οποία ονομάστηκε σειρά «Παστάλ». Από το 1910 υιοθετείται η «Τόγκα», η σμυρναϊκή καινοτομία που περιορίζει το κόστος και αυξάνει την παραγωγικότητα. Τα φύλλα δεν δεματοποιούνται κατά μέγεθος με κλωστές, αλλά τοποθετούνται στις κάσες για να γίνει το δέμα των 30 κιλών. Η τόγκα επιτυγχάνει ποιοτική ομοιομορφία στα καπνά, χρησιμοποιώντας ορισμένο ποσοστό από κάθε κατηγορία καπνών. Στηρίζεται στη μαζική απασχόληση γυναικών εργατριών, που πληρώνονται λιγότερο από τους άνδρες, οι οποίοι πλέον απολύονται.

6 Θέατρο Ολυμπία | 1920

Οι βορειοελληνικές πόλεις που συμμετέχουν στο καπνεμπόριο, Ξάνθη, Σέρρες, Θεσσαλονίκη, Καβάλα, Βόλος, γνωρίζουν μεγάλη ανάπτυξη στο μεσοπόλεμο με την συγκέντρωση πλουσίων αστών και την υιοθέτηση ευρωπαϊκών προτύπων στον τρόπο ζωής και την ψυχαγωγία. Το 1906 χτίζεται από την Ελληνική Κοινότητα Δράμας καφενείο με σκοπό να χρησιμεύσει ως εντευκτήριο των προυχόντων της πόλης. Το καφενείο, διώροφο κτίριο νεοκλασικού ρυθμού, χρησιμοποιείται ως κέντρο οργάνωσης του Μακεδονικού αγώνα και αποκτά το όνομα «ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ» μετά την απελευθέρωση της Δράμας. Η είσοδος στις γυναίκες είναι σιωπηρά απαγορευμένη. Το 1928 λειτουργεί ως ζαχαροπλαστείο από την κ. Γλυκερία Στολίγκα. Στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο επιτάσσεται από το βουλγαρικό στρατό.

Εν τω μεταξύ ο χρόνος τρέχει θαυματικά, άνδρες και γυναίκες καπνίζουν και μία νέα

διασκέδαση μπαίνει στη ζωή τους, ο κινηματογράφος. Το 1908 στην Αμερική υπάρχουν 10.000 κινηματογράφοι. Οι βουβές ταινίες είναι 15λεπτες, αλλά σταδιακά η διάρκειά τους αυξάνεται. Οι προβολές συνοδεύονται από ζωντανή μουσική. Το 1925 λειτουργεί ο πρώτος κινηματογράφος στη Δράμα με το όνομα «**Μέγας**». Το κτίριο χτίζεται από ανθούσα εβραϊκή κοινότητα, που έχει ισχυρή παρουσία στη Βόρειο Ελλάδα. Οι πρώτοι ιδιοκτήτες είναι ο **Νάθαν** και ο **Ηλίας Ναχμία**. Ο κινηματογράφος έχει τέλεια συμμετρία, έχει την πλατεία στον όροφο και τον εξώστη στο ισόγειο. Μα πώς γίνεται αυτό; Ο κινηματογράφος μας είναι πρώην καπναποθήκη. Η μετατροπή του κτιρίου σε κινηματογράφο συντελέστηκε σε πρώιμη φάση της ιστορίας του. Οι δραστικές επεμβάσεις που γίνονται για να στεγάσουν τον κινηματογράφο αναμορφώνουν το εσωτερικό και αλλοιώνουν το εξωτερικό, ανασυνθέτοντας το χώρο για μία νέα χρήση: το σινεμά. Από το 1940 ονομάζεται **ΟΛΥΜΠΙΑ**.

7 Καπναποθήκη Σπήρερ | 1925

Όσο αυξάνεται η ζήτηση για τα χρυσά φύλλα, τόσο περισσότερες καπναποθήκες ανοικοδομούνται στη Δράμα. Πρόκειται για πολυώροφα, από πέτρα και τούβλο με σιδερένιες πόρτες και κεπέγνια, και συνήθως με βαθιά υπόγεια και μεγάλους χώρους αποθήκευσης στις σοφίτες. Εκτός από το λειτουργικό προορισμό τους, τα «καπνομάγαζα», όπως αποκαλούνται, υπογραμμίζουν την οικονομική δύναμη του ιδιοκτήτη και την επιθυμία να εντυπωσιάσουν με την αρχιτεκτονική μορφή.

Ο ελληνοτουρκικός πόλεμος 1919-1922 καταλήγει με τη Μικρασιατική καταστροφή. Ένα εκατομμύριο άνθρωποι χάνουν τη ζωή τους. Ο γεννημένος στη Σμύρνη Ελβετο-εβραίος **Herman Spierer** δεν διστάζει να διαθέσει τις καπναποθήκες του με την ελβετική σημαία για να προσφέρει άσυλο σε εκατοντάδες χριστιανούς συμπολίτες, ναυλώνοντας με δικά του έξοδα καράβια για να τους μεταφέρει στην Ελλάδα. Για να αρχίσουν μία νέα ζωή σε μία νέα πατρίδα, τους προσφέ-

ρει εργασία στα εργοστάσια της Δράμας, Θεσσαλονίκης και Βόλου. Το 1924 ο Spierer αγοράζει δυο οικοπέδα δίπλα στα νερά της Αγίας Βαρβάρας και ανεγείρει τον «**Ουρανοξύστη Spierer**» ένα τετραώροφο κτίσμα με ανελκυστήρα. Ο αρχιτέκτονας Konrad von Vilas, εμπνεόμενος από τις νέες αρχιτεκτονικές τάσεις, δημιουργεί ένα νέο βιομηχανικό κτίριο-ορόσημο, που διαφέρει αισθητά στο ύψος από την καπναποθήκη Πορτοκάλογλου που έχτισε το 1904. Η οικοδομή εξαιτίας του όγκου της προκαλεί την έντονη αντίδραση των κατοίκων της περιοχής.

Στις 20 Ιανουαρίου 1932 η «Αυστροελληνική Εταιρεία Καπνού Α.Ε.» αγοράζει την Spierer και συνεχίζει την επεξεργασία καπνού. Τον Ιανουάριο του 1943 οι βουλγαρικές αρχές κατοχής ανακοινώνουν αιφνιδιαστικά τον εκτοπισμό των Εβραίων από τα κατεχόμενα εδάφη της Ελλάδας και της Γιουγκοσλαβίας. 20 Εβραίοι στοιβάζονται στην καπναποθήκη Γιοσέφ Φαρατζή πριν να μεταφερθούν στην Τρεμπλίνκα της Πολωνίας. Κανείς δεν επιζεί. Το μνημείο των Εβραίων μαρτύρων μάς θυμίζει σήμερα ό,τι δεν πρέπει να ξεχνάμε.

8 Αρχοντικό Τζήμου (Ταξιαρχία) | 1925

Έρχεται η στιγμή να γνωρίσουμε το πιο ξεχωριστό οίκημα της Δράμας, στην **Πλατεία Ταξιαρχίας**, μεταξύ των οδών Αγίας Βαρβάρας και Παγγαίου. Εκεί, μοναχικό και εκθαμβωτικά γοητευτικό, το **Μέγαρο Τζήμου** αντιστέκεται περήφανα στο χρόνο. Όταν το πρωταντίκρυστα είχα μείνει έκπληκτος από την πολυπλοκότητα αλλά και την αρμονική συνύπαρξη των διαφορετικών του αρχιτεκτονικών χαρακτηριστικών.

Ποιές είναι όμως οι καταβολές αυτού του αρχοντικού; Την απάντηση θα ανιχνεύσουμε στα **1860**, όταν η οικογένεια Τζήμου, από την **Εράτυρα** Κοζάνης, εγκαταστάθηκε στο Δοξάτο και αργότερα στη Δράμα. Το 1887 γεννιέται ο **Ανδρέας Τζήμου**, που το **1923** ανέθεσε στον Αυστριακό αρχιτέκτονα Conrad von Vilas να κατασκευάσει το οίκημα που θα στέγαζε την οικογένεια αλλά και την καπνική του εταιρεία.

Γνωρίζοντας ο Vilas άριστα τα αρχιτεκτονικά ρεύματα της Ευρώπης συνέθεσε με θαυμαστό τρόπο τις εκλεκτικιστικές τάσεις της περιόδου του μεσοπολέμου με στοιχεία αναγεν-

νησιακά όπως στοιχεία μπαρόκ, τεθλασμένα καμπύλα αετώματα, δαντελωτές ξύλινες κατασκευές κάτω από την στέγη.

Σ' αυτό το εμβληματικό κτίριο στεγάστηκε η οικογένεια και η καπνική εταιρεία του Ανδρέα Τζήμου. Ωστόσο, η εξέχουσα θέση και η επιβλητική αρχιτεκτονική του οικοδομήματος προσέλκυσαν, αρχικά τους Γερμανούς, που το 1941, εξεδίωξαν την οικογένεια, για να το χρησιμοποιήσουν ως αρχηγείο. Στη συνέχεια το κατέλαβαν οι Βούλγαροι, μέχρι το 1945. Όταν αποχώρησαν, φρόντισαν να το απογυμνώσουν από την κλασική επίπλωση και τον οικιακό του εξοπλισμό.

Μα οι περιπέτειες του κτιρίου δεν σταμάτησαν εκεί. Καταλήφθηκε από τον Ε.Λ.Α.Σ. και, μετά την Συμφωνία της Βάρκιζας, από την εθνοφυλακή. Μέχρι το 1951 χρησιμοποιήθηκε ως στρατηγείο από την **27η Ταξιαρχία**, γι' αυτό και το κτίριο παρέμεινε στην συλλογική μνήμη των Δραμινών με την προσωνυμία «**Ταξιαρχία**». Επιστράφηκε οριστικά στην οικογένεια Τζήμου το **1955**, με έντονα τα σημάδια της πολύχρονης φθοράς. Το **1983** κηρύχθηκε διατηρητέο μνημείο από το Υπουργείο Πολιτισμού, ενώ το 1988 και από το ΥΠΕΧΩΔΕ.

9 Αρχοντικό Φάις | 1927

Στη δεκαετία του 1920 η Δράμα ευημερεί από την εξαγωγή εκλεκτών επεξεργασμένων καπνών. Το καπνεμπόριο είναι η πηγή πλούτου που εξευρωπαϊάζει την πόλη: ένα νέο αρχιτεκτονικό και κοινωνικό τοπίο αναδύεται. Οικοδομικά υλικά και έπιπλα εισάγονται από την κεντρική Ευρώπη, μόδα, ένδυση, υπόδηση και τρόπος ζωής υιοθετούνται απευθείας από τα ευρωπαϊκά μητροπολιτικά κέντρα. Το 1927 ο έμπορος **Σαμουήλ Φάις** χτίζει σπίτι και επιχείρηση, στην πόλη των πηγών. Το σπίτι του Σαμουήλ, με τις περίτεχνες σιδηριές, τον ανάγλυφο φυτικό διάκοσμο στα παράθυρα, το μαρμάρινο κλιμακοστάσιο με τον ζωγραφικό διάκοσμο, είναι έξοχο δείγμα της νέας ευρωπαϊκής τέχνης «αρ νουβώ» στην πόλη.

Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος αρχίζει και η Ελλάδα, παρά το νικηφόρο έπος του 1940, βρίσκεται υπό τριπλή κατοχή από τις δυνάμεις του Άξονα. Η Δράμα τελεί υπό Βουλγαρική κατοχή. Ο Σαμουήλ υποχρεούται να φυγα-

δεύσει γυναίκα και παιδιά. Ο ίδιος παραμένει στη Δράμα. Το κτίριο, που έχτισε για να ζήσει, επιτάσσεται από τον Βουλγαρικό στρατό.

Το 1943 οι Εβραίοι συμπολίτες γεμίζουν τις καπναποθήκες γύρω από τις γάργαρες πηγές της Αγίας Βαρβάρας. Μέσα σε τρεις ημέρες αποστέλλονται στο στρατόπεδο συγκέντρωσης Τρεμπλίνκα της Πολωνίας. Η χιτλερική μηχανή εξολοθρεύει 1096 οικογένειες, 4.237 άτομα, μεταξύ των οποίων 681 παιδιά. Με την απελευθέρωση ο Σαμουήλ επανεγκαθίσταται στο σπίτι του. Νοικιάζει το ισόγειο στο Ελληνικό Ταχυδρομείο, ενώ εκείνος διαβίει στον δεύτερο όροφο κερδίζοντας τα προς το ζην ως υφασματέμπορος. Στη δικτατορία του 1967 ο Σαμουήλ εγκαταλείπει την Ελλάδα οριστικά. Με τη διαθήκη του κληροδοτεί το κτίριο, στους δύο γιους του, που το μεταπωλούν αργότερα. Το έπαθλο της ζωής το κέρδισε ο Σαμουήλ: οι δύο γιοί του, που με αυτοθυσία τους έσωσε από το χαμό, του χάρισαν **10** εγγόνια.

10 Εθνική Τράπεζα | 1928

Στην περίοδο του μεσοπολέμου η Εθνική Τράπεζα της Ελλάδας υλοποίησε ένα εκτεταμένο κτιριολογικό πρόγραμμα για τη στέγαση των 50 περίπου υποκαταστημάτων σε ολόκληρη τη χώρα. Τα κτίρια διατηρούνται μέχρι σήμερα και αποτελούν σημείο αναφοράς για την αρχιτεκτονική τους αξία. Το έργο σε όλη την επικράτεια αναλαμβάνει η Τεχνική Υπηρεσία της Τράπεζας, που αναδιοργανώνεται με ικανούς νέους αρχιτέκτονες και μηχανικούς.

Το 1919 η Εθνική Τράπεζα εγκαθίσταται στη Δράμα και προωθεί με δάνεια την τοπική γεωργική παραγωγή και κυρίως την καπνοκαλλιέργεια. Το κτίριο βρίσκεται στο κέντρο της πόλης, στο δεύτερο σημαντικό άξονα, την οδό Μ. Αλεξάνδρου. Το υποκατάστημα κτίζεται σύμφωνα με τα νεοκλασικά πρότυπα και είναι κτίριο δώροφο με ημιϋπόγειο. Αποτελεί αξιόλογο και αντιπροσωπευτικό

δείγμα κτιρίου ειδικής λειτουργίας (τράπεζας) που σχεδιάστηκε και κατασκευάστηκε σαν τέτοιο κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου, το 1929. Η διαδικασία ανοικοδόμησης της Εθνικής Τράπεζας σε όλη τη χώρα συνδέεται με συμβολικό χαρακτήρα των επιβλητικών κτιρίων και της υπόμνησης της «ελληνικότητας» μέσω του αρχιτεκτονικού κλασικισμού.

Η επέκταση των συνόρων και η σταθερότητα μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και τις περιπέτειες της Μικρασιατικής Καταστροφής και αφ΄ ετέρου οι ήπιες επιπτώσεις στην ελληνική οικονομία της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης του 1929, είχαν ως αποτέλεσμα την επέκταση των δραστηριοτήτων, όχι μόνον της Εθνικής αλλά και των υπόλοιπων πιστωτικών ιδρυμάτων και μια έκρηξη νέων τραπεζικών καταστημάτων.

Ένα στοιχείο που αρχικά κίνησε το ενδιαφέρον της ομάδας έργου του Alector στην Αναπτυξιακή Δράμας ήταν η έντονη και αυθόρμητη αναφορά των εταίρων μας στο ελληνικό στοιχείο, σχεδόν σε όλα τα πιλοτικά έργα. Δυο δε από τους εταίρους, η Μ.Κ.Ο. "Alliance" από το Donetsk της Ουκρανίας και το Αρχαιολογικό Μουσείο του Batumi της Γεωργίας, αποφάσισαν να δώσουν στα τοπικά πιλοτικά τους έργα τίτλους που συνδέονται άμεσα με το ελληνικό στοιχείο (*Έλληνες του Priezovie: Μαριούπολη, 1778-2016 και Κολχίδα, γη του Χρυσόμαλλου Δέρατος* αντίστοιχα).

Συγκεκριμένα μνημεία ή μέρη που συνδέονται με τον ελληνισμό συμπεριελήφθησαν στα τοπικά πιλοτικά έργα των περισσότερων εταίρων. Ενδεικτικά αναφέρονται από τη μεριά των Τούρκων εταίρων οι τίτλοι: *Η Παναγιά του Μαύρου Βράχου: το Μοναστήρι της Παναγίας Σουμελάς (1856), Ο Ναός του Ιάσωνα: Άγιος Νικόλαος (1869), Το αρμονικό παρελθόν δυο πολιτισμών: η Χιλή από τον 8^ο μ.Χ. Αιώνα μέχρι το 1923*. Αναφορά γίνεται στο ελληνικό στοιχείο και από το Ρουμανικό Οργανισμό Τουρισμού, εταίρο του έργου, με το σταθμό του που αφορά την αρχαία ελληνική πόλη Καλλάτις (*Η μοναδική Δωρική αποικία στη Ρουμανία: Το φρούριο της πόλης Καλλάτις*).

Βλέποντας αυτούς τους τίτλους και διαβάζοντας τις ιστορίες κάτω από αυτούς δεν μπορώ παρά να σκεφτώ τα εξής: Το ελληνικό στοιχείο -βαθιά ριζωμένο στο χώρο της Μαύρης Θάλασσας και ευρύτερα- εξακολουθεί να επηρεάζει, να προκαλεί, να αναμειγνύεται, να εμπλουτίζεται, να αναμορφώνεται, να ανθίσταται και να παράγει φως. Και μου δημιουργεί ένα συναίσθημα το οποίο ξεπερνά τη στείρα «εθνική έπαρση». Δεν μπορώ να το εκφράσω απόλυτα με λόγια αλλά με συγκινεί βαθιά και μου λέει να αντέξω λίγο ακόμη για να βαδίσω μπροστά για χάρη αυτής της κληρονομιάς...

Δρ. Νικόλαο Θωμαΐδη, Υπεύθυνος του προγράμματος Alector της Αναπτυξιακής Δράμας.

Φεστιβάλ Ταινιών Μικρού Μήκους

Δεν θα μπορούσαμε να παραλείψουμε το κορυφαίο πολιτιστικό γεγονός της Δράμας, τα τελευταία 40 χρόνια: Το **Φεστιβάλ Ταινιών Μικρού Μήκους**. Για την εξιστόρηση, βέβαια, της πολύχρονης διαδρομής του θα χρειαζόταν ίσως μια **Ταινία Μεγάλου Μήκους!** Στον περιορισμένο, λοιπόν χώρο που έχουμε στη διάθεσή μας θα αναφερθούμε σ' ένα συνοπτικό χρονολόγιο του Φεστιβάλ με τους σημαντικότερους σταθμούς του, όπως τους καταγράφει ο Δραμινός συγγραφέας **Βασίλης Τσαμπούσης**.⁽⁶⁾

1977. Ιδρύεται άτυπα η Κινηματογραφική Λέσχη Δράμας, που μπορεί να θεωρηθεί ως ο προπομπός του Φεστιβάλ. Τότε γίνεται και η προβολή της πρώτης ταινίας, στον παμπάλαιο κινηματογράφο «Ολύμπιον».

1978. Η Λέσχη αποκτά νομική υπόσταση. Η απήχισή της στην κοινωνία της Δράμας είναι μεγάλη και οφείλεται κυρίως στην προσεκτική επιλογή των ταινιών. Την ίδια χρονιά, με πρωτοβουλία του Προέδρου της **Αλέκου Δειρμεντζόγλου** διοργανώνεται το **1ο Φεστιβάλ Ταινιών Μικρού Μήκους Δράμας**.

1982. Ο Δήμος Δράμας γίνεται συνδιοργανωτής του Φεστιβάλ.

1983. Πείθεται το Υπουργείο Πολιτισμού και ενισχύει το Φεστιβάλ με 1 εκ. δραχμές.

1985. Επισκέπτεται την Δράμα η **Μελίνα Μερκούρη**. Ως Υπουργός Πολιτισμού στήριξε οικονομικά και βοήθησε στην προβολή και ανάπτυξη του θεσμού.

1995. Η Δράμα συγκαταλέγεται στο Εθνικό Πολιτιστικό Δίκτυο Πόλεων και το Φεστιβάλ της γίνεται Διεθνές.

1997. Λειτουργεί Δημοτική Επιχείρηση με την ονομασία **«Φεστιβάλ Ταινιών Μικρού Μήκους Δράμας»**. Η σημασία του είναι μεγάλη για την πορεία του Ελληνικού Κινηματογράφου. Η πόλη της Δράμας στις μέρες του αποκτάει ζωή και κίνηση σαν ναί να μεγαλούπολη. Εφέτος από **19 έως 24 / 9** θα προβληθούν στο **39ο** ήδη Φεστιβάλ, **225** ταινίες από **58** χώρες.

6. Εφημ. «Η Καθημερινή», Επτά ημέρες, 14.9.2003

Γραffiti παιχνιδίσματα, εμπνεόμενα από το φεστιβάλ κινηματογράφου.

Οι θαυμάσιες τοιχογραφίες στο εσωτερικό του “Σαντριβάν Τζαμί”.
Αρχιτεκτονικά μέλη “ατάκτως ερριμμένα” και μαρμάρινο κυκλικό στόμιο παλιού πηγαδιού.

Ένας περίπατος στην πόλη της Δράμας

Με ξεναγό τον καλό μας φίλο και υπάλληλο του Δήμου Δράμας. **Απόστολο Θεοδωρίδη**, ξεκινάμε στην πόλη ένα μικρό ιστορικό και πολιτιστικό οδοιπορικό. Στην πολυσύχναστη οδό Πατριάρχου Ιωακείμ επισκεπτόμαστε το **Αρχαιολογικό Μουσείο**, που καλύπτει χρονολογικά την ανθρώπινη παρουσία στον νομό Δράμας από την Μέση Παλαιολιθική Εποχή (50.000 χρόνια πριν) μέχρι τους νεότερους χρόνους.

Καθώς κατευθυνόμαστε προς την εκκλησία του Αγίου Νικολάου περνάμε από τον χώρο όπου βρίσκεται η προτομή του **Θεόφιλου Αθανασιάδη**.

Ο ναός του **Αγίου Νικολάου** βρίσκεται στην ΝΔ γωνία της **Πλατείας Ελευθερίας**. Επί τουρκοκρατίας στέγαζε το «**Εσκή τζαμί**» (αρχαίο τζαμί) ή «**Τσαρσί τζαμί**» (τζαμί της αγοράς). Το αρχικό κτίριο είχε κτισθεί από τον Σουλτάνο **Βαγιαζήτ Β'** (1481 - 1512). Βορειότερα της πλατείας βρίσκεται το μνημείο του

Μακεδονομάχου **Άρμεν Κούπτσιου**, που απαγχονίσθηκε σε ηλικία 20 ετών.

Λίγο πιο πάνω, συναντάμε το μουσουλμανικό τέμενος «**Σαντριβάν τζαμί**». Είναι σε εξέλιξη εκτεταμένες εργασίες συντήρησης της τοιχοποιίας από πέτρα και οπτοπλίνθους. Αξιόλογες για την νεώτερη ιστορία της πόλης είναι οι τοιχογραφίες που απεικονίζουν την Δράμα, υπό μορφήν παραδεισιακής πόλης από το τέλος της τουρκοκρατίας.

Κατηφορίζοντας την οδό Κ. Παλαιολόγου φτάνουμε στην **Πλατεία Δικαστηρίων** με το **Οθωμανικό Συντριβάνι**. Εδώ, στα χρόνια της τουρκοκρατίας υπήρχαν τα δικαστήρια, το διοικητήριο και οι φυλακές, που μαζί με το παρακείμενο «**Αράπ τζαμί**» αποτελούσαν το διοικητικό κέντρο της πόλης. Δίπλα από το συντριβάνι σώζεται το κυκλικό μαρμάρινο στόμιο παλιού πηγαδιού, με τις χαρακτηριστικές αυλακώσεις από την πολύχρονη χρήση του σχοινού.

Παραδίπλα συναντάμε δυο θαυμάσια συντηρημένα οικοδομήματα, το ένα σε χρώμα

Μπροστά στην προτομή του θείου της μητέρας μου, Θεόφιλου Αθανασιάδη.

Γεννημένος το **1889** στο **Δραγάρι** (νυν Καστανώνα) Ανατολικού Ζαγορίου, ο Θεόφιλος Αθανασιάδης ήρθε ως καθηγητής στην Δράμα το 1913, με εντυπωσιακές γνώσεις κλασσικής φιλολογίας και ιστορίας. Ένα χρόνο νωρίτερα, στις **28/11/1912**, είχε πολεμήσει ως εθελοντής στο σώμα των Γαριβαλδινών κατά των Τούρκων, στην μάχη του **Δρίσκου** Ιωαννίνων. Δίπλα του πολεμούσε και φονεύθηκε ο ποιητής **Λορέντζος Μαβίλης**. Το **1923-24** ήταν **Δήμαρχος Δράμας** και στη συνέχεια Διευθυντής του Επιμελητηρίου. Υπήρξε πληθωρική προσωπικότητα, με γλαφυρή πένα και υψηλό πατριωτικό φρόνημα, που επέδειξε ιδιαίτερα κατά τις περιόδους της Βουλγαρικής κατοχής. Για δύο χρόνια εξορίστηκε αλλά επέζησε από τα εξοντωτικά στρατόπεδα της Βουλγαρίας. Το πρωί της Δευτέρας, **29/9/1941**, απήχθη από τους Βουλγάρους, βασανίστηκε και τελικά τουφεκίστηκε, μαζί με πολλούς άλλους πατριώτες, στον λόφο του **Κορούλοβου**.

Οι Δημοτικές Αρχές της πόλης απέτισαν φόρο τιμής στον μεγάλο Ηπειρώτη, με οδό στο όνομά του και με προτομή, προσφορά του Ροταριανού Ομίλου Δράμας.

λευκό - σωμόν και το άλλο σε τόνους ώχρας - μπεζ. Στην σιδερένια είσοδο της δροσερής στοάς είναι αποτυπωμένη η χρονολογία **1924**.

Πολύ γρήγορα βγαίνουμε στην οδό **19ης Μαρτίου**, πρώην Κέννεντυ, που προήλθε από την κάλυψη του χειμάρρου του «Τσάι» στην δεκαετία του 1960.

Πλησιάζουμε στην παλιά χριστιανική συνοικία και το ιστορικό κέντρο της Δράμας. Εδώ σώζονται τμήματα έξι πύργων από τα βυζαντινά τείχη, που είχαν συνολικό μήκος **850** μέτρων, περιβάλλοντας έκταση **40** στρεμμάτων. Το τείχος χτίστηκε για πρώτη φορά τον **10ο** αιώνα. Το 1206 ενισχύθηκε η τοιχοποιία από τον τότε διοικητή του, τον **Βονιφάτιο**

Μομφερατικό.

Σ' έναν πύργο της ανατολικής πλευράς δέσποζε άλλοτε ο πύργος με το **Ρολόι** της πόλης, που αφαιρέθηκε το 1945.

Παίρνουμε το πλακόστρωτο δρομάκι και εισχωρούμε στην επικράτεια της αλλοτινής τειχισμένης πόλης. Οδός Κιθαιρώνα, Κουντουριώτου, Αγ. Σοφίας. Ήρεμη γειτονιά με μονοκατοικίες, νεοκλασσικά και βέβαια, με τον ιστορικό ναό της **Αγίας Σοφίας**, τον παλαιότερο σωζόμενο ναό της πόλης. Χρονολογείται γύρω στον **10ο** αιώνα και αποτελεί μεταβατικό τύπο τρουλλαίας βασιλικής με «περίστωο», δηλαδή κιονοστοιχία που σχηματίζει στοά.

Εξαιρετικής τέχνης στην οδό Αγ. Σοφίας εί-

Βυζαντινό παρελθόν της Δράμας. Τμήμα του ισχυρότατου τείχους μήκους 850μ., χτισμένου αρχικά τον 10ο αι και ενισχυμένου το 1206.

Τρουλλαία βασιλική Αγίας Σοφίας, 10ου αιώνα.

Αρχιτεκτονικά μέλη και τμήμα τοικοποιίας του βυζαντινού ναού των Ταξιαρχών.

Το εμβληματικής αρχιτεκτονικής παλιό καφενείο “Ελευθερία”, με το μυστηριακό εσωτερικό. Πραγματικό έργο τέχνης το αρχοντικό “Μπούμπουρα” με στοιχεία νεοκλασσικά και Art Nouveau.

ναι το **Αρχοντικό Μπούμπουρα**, χτισμένο μεταξύ 1926-1927. Πρόκειται για ένα πραγματικό έργο τέχνης με στοιχεία νεοκλασσικά και «Art Nouveau».

Βρισκόμαστε ήδη στην περίφημη οδό **Ελευθερίου Βενιζέλου**. Εδώ δεσπόζει το «**Ολύμπια**», ο παλαιότερος κινηματογράφος της πόλης.

Παίρνουμε στην πλατειούλα με την «**Παλιά Μητρόπολη**», που σώζεται ακρωτηριασμένη δίπλα στο νέο μητροπολιτικό ναό. Τυπολογικά ανήκει στις τρίκλιτες βασιλικές με δίρριχη στέγη.

Απέναντί της ξεχωρίζει ένα λιτό δώροφο νεοκλασσικό, με χρωματισμούς κιτρινωπούς και σωμόν. Στο μασσίφ σιδερένιο μπαλκόνι διακρίνουμε την χρονολογία **1890**.

Είναι εντυπωσιακός ο αριθμός των παλαιών

και νεώτερων μνημείων, η πυκνότητα της παρουσίας τους σε κάθε σημείο της πόλης. Αδύνατον να υποπτευθεί ο επιφανειακός επισκέπτης πόσες πολυδιάστατες λεπτομέρειες ιστορίας, αρχιτεκτονικής και παράδοσης κρύβει η πόλη της Δράμας.

Κατεβαίνουμε ήρεμα την Ελ. Βενιζέλου. Εδώ ήταν συγκεντρωμένα τα πιο πολλά χάνια, ξενοδοχεία, εστιατόρια, ταβέρνες και καφενεία. Φτάνουμε μπροστά στο γωνιακό, εξαιρετικής αρχιτεκτονικής **Καφενείο «Ελευθερία»**.

Παραδίπλα ένα τσαγκάρικο 70 σχεδόν ετών. Στο μικροσκοπικό μαγαζάκι, συνωστίζονται με γραφική ακαταστασία παμπάλαια εργαλεία και μηχανήματα, που μας φέρνουν στο νου, ξεχασμένες από χρόνια αλλά οικείες εικόνες άλλων εποχών.

Απέναντι ακριβώς, ασφυκτιώντας ανάμεσα

Το Αρχοντικό του καπνέμπορου "Παμπούκα". Δείγμα εκλεκτικιστικής αρχιτεκτονικής του τέλους του 19ου και των αρχών του 20ου αιώνα.

σε σπίτια, βρίσκεται το βυζαντινό εκκλησάκι των «**Ταξιαρχών**», από την εποχή των Παλαιολόγων. Είναι χτισμένο στη θέση παλαιότερου ναού. Με έκπληξη παρατηρούμε μια λατινική επιγραφή, ανάποδα εντοιχισμένη μέσα στην τοιχοποιία του ναού.

Περνάνε διαδοχικά από τα μάτια μας ένα παλιό χάνι, που λειτουργούσε για τα άλογα στο ισόγειο, ενώ στον όροφο ως πανδοχείο για τους ανθρώπους. Να κι ένα σπίτι παμπάλαιο και σχεδόν ετοιμόρροπο, με εμφανή τμήματα τσατμά κάτω απ' τον σοβά.

Οδός Αμύντα, Θορυβώδη μαγαζιά, κυβόλιθοι στο οδόστρωμα και δροσερό μπουγάζι στα στενά. Συνειδητοποιούμε ξαφνικά ότι βρισκόμαστε στην γνωστή μας γειτονιά της Αγ. Βαρβάρας. Ο περίπατός μας στην Δράμα τελειώνει. Είναι απαραίτητη μια δροσερή στάση δίπλα στα νερά. Πόσες πόλεις στην Ελλάδα είναι προικισμένες, στον θερμό πυρήνα του οικοδομικού τους ιστού, με μια τέτοια θεϊκή όαση δροσιάς !

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η τελευταία μας νύχτα στη Δράμα είχε όλα τα καλά: το μαυλιστικό γουργούρισμα των ρυακιών της Αγίας Βαρβάρας δίπλα στο τραπέζι, το φινετσάτο άρωμα των κρασιών του Νίκου Καρατζά, τις εξωτικές «**Γεύσεις Ανατολής**» της **Άννας** στην ταβέρνα «**Ροδόσταμο**» (*Γκιουλ μπαχάρ και Σουλτάν κεμπάπ, Χιουνκιάρ μπεγεντί και Ατσέμ πιλάφ, Εκμεκ πενίν και Ισκεντέρ κεμπάπ*).

Είχε όμως εκείνη η νύχτα και μια μακρά επίγευση που εξακολουθεί να διαρκεί: είναι η ανάρη ανθρωπίνη παρουσία, η πνευματικότητα και το ηγναίο χιούμορ, τα χωρατά και το αστείρευτο κέφι της ομήγυρης των δραμινών μας φίλων: της **Εύης Τζήμου**, της **Νίκης Διοσίας**, της Ελευθερίας Βογιατζή και του Νίκου Καρατζά. Όλων αυτών των ανθρώπων, που με την συντροφικότητά τους ομόρφηναν ακόμη περισσότερο τις -έτσι κι αλλιώς- υπέροχες δραμινές μας στιγμές.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Το ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΑΝΟΡΑΜΑ αισθάνεται υποχρέωση να ευχαριστήσει θερμά:

Το εκπληκτικό ξενοδοχείο **HYDRAMA GRAND HOTEL** και προσωπικά τον **Μανώλη Λεδάκη** για την εξαιρετική φιλοξενία.

Τους **Μανώλη Χατζόπουλο**, γενικό Διευθυντή και **Δρ. Νίκο Θωμαΐδη** δασοπόνο της Αναπτυξιακής Δράμας Α.Ε.

Τους εκλεκτούς συνδαιτημόνες στο εξαιρετικό δείπνο στο **ΡΟΔΟΣΤΑΜΟ**.

Την **Άννα Σαχανίδου** ιδιοκτήτρια της ταβέρνας «ΡΟΔΟΣΤΑΜΟ» (Αγ. Βαρβάρας 13 τηλ. 25210 33889).

Τον **Γιάννη Καλαϊτζίδη**, Πρόεδρο της Ένωσης Οιοπαραγωγών Δράμας.

Θερμά ευχαριστούμε τον φίλο **Απόστολο Θεοδωρίδη**, για τις πολύωρες περιηγήσεις-ξεναγήσεις.

Τέλος, ιδιαίτερα ευχαριστούμε την καλή μας φίλη **Εύη Τζήμου**, Προϊσταμένη Τμήματος Τουριστικής Ανάπτυξης, Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Δράμας, για όλα όσα έκανε για μας.

ΠΗΓΕΣ- ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

- Πρακτικά Επιστημονικής Συνάντησης. «Η Δράμα και η περιοχή της. Ιστορία και Πολιτισμός», Δράμα 1996, ΔΗΜΟΣ ΔΡΑΜΑΣ.

- Κορνηλία Τρακοσοπούλου-Τζήμου, «Η αρχιτεκτονική του KONRAD JACOB JOSEF VON VILAS» ΔΗΜΟΣ ΔΡΑΜΑΣ-Δ.Ε.Κ.ΠΟ.Τ.Α, ΤΕ-Ε-ΑΜ, ΔΡΑΜΑ 2000.

- Δέσποινα Αϊβαζόγλου-Δόβα «Η ΔΡΑΜΑ, Ο ΝΕΟΚΛΑΣΙΚΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ», Δ.Ε.Κ.ΠΟ.Τ.Α, ΔΡΑΜΑ 2002.

- «ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΣ ΟΔΗΓΟΣ ΠΟΛΗΣ ΔΡΑΜΑΣ, ΝΟΜΑΡΧΙΑΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ ΔΡΑΜΑΣ, 2009.

- «Η πόλη της ΔΡΑΜΑΣ». Επτά ΗΜΕΡΕΣ, εφημ. «Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ», 14.9.2003.

ΧΡΗΣΙΜΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

Περιφέρεια Δράμας : www.pedramas.eu

Δήμος Δράμας : www.dimos-dramas.gr

www.dramafilmfestival.gr

<http://dekpota.gr>

Μια πλούσια γεύση από τις “Γεύσεις Ανατολής” στο “ΡΟΔΟΣΤΑΜΟ”, στην Αγία Βαρβάρα της Δράμας. Στην απόλαυση των στιγμών καθοριστική ήταν η καλή παρέα και το υπέροχο κρασί.

